

Soru Eki Fiil Çekim Eki midir?*

Is the Question Suffix Verb Conjugation Suffix?

Dr. Halil İbrahim ERTÜRK¹

Öz

Soru eki ya da diğer bir ifadeyle soru edatı, Türk gramerciliğinde birtakım sorunları içerisinde barındıran konulardan birini teşkil eder. Başlıca Türkçe gramer kitapları incelendiğinde, ekin türünün ne olması gerektiği, işlevinin ne olduğu gibi hususlarda birbirinden farklı birkaç sorun tespit edilebilmektedir. Temel kaynakların bir bölümü, yazılış biçiminden dolayı “mI/mU”yu edat olarak adlandırırken diğer bir kısmı ise bunun bir ek olduğunu savunmaktadır. İşlev bakımından ise kaynakların hemen hepsi, bu ekin çekim eki olduğunu ifade etmekte ve hem isim hem de fiillere eklenebildiğini bildirmektedir.

Bu çalışmanın amacını Türkiye Türkçesinde kullanılan soru ekinin işlevi ve kapsamı ile ilgili yaklaşımların tespit edilmesi teşkil eder. Çalışma kapsamında Türkçenin gramerini konu edinen başlıca Türkçe gramer kitaplarının yanında 9, 10, 11 ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları incelenmiştir. Böylece bu kaynaklarda soru ekinin tanımlanması ve işlevinin belirlenmesine yönelik yaklaşımlar tespit edilmiştir. Sonrasında bu ekin işlevinin aslında ne olması gerektiği ve hangi ek kategorisinde yer alması gerektiği, karşılaştırmalı örnek cümlelerden hareketle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soru eki, soru edatı, edatlar, çekim eki, Türkçe grameri

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The question suffix or, in other words, the postposition of question, constitutes one of issues that contain some problems in Turkish grammar. When examining the major Turkish grammar books, several problems can be identified on issues such as what kind of crop should be and what its function is. Some of the basic sources call “mI / mU” as preposition because of the form of writing, while the other part argues that this is a suffix. In terms of function, almost all of the sources state that this is an inflection suffix and can be added to both names and verbs.

This study aims to determine the approaches on the function and scope of the question suffix which is used in Turkey Turkish. Within the scope of the study, in addition to the major Turkish grammar books on Turkish grammar, 9, 10, 11 and 12th grade Turkish Language textbooks were examined. Thus, the approaches to identify the function of the question suffix and determine the function of these sources have been identified. Afterwards, it is tried to reveal what the function of this suffix should actually be and what suffix category it should be included by comparative example sentences.

Keywords: Question suffix, postposition of question, postpositions, conjugation suffix, Turkish grammar

Paper Type: Research

* Bu çalışma, 22-23 Mart 2019 tarihlerinde Ankara’da düzenlenen Uluslararası Bilimsel Çalışmalar Kongresi’nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Türk Dili Bölüm Başkanlığı, halil.erturk@bilecik.edu.tr.

Giriş

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Türkçesinde ve Köktürkçeden itibaren tarihî Türk lehçelerinin hemen tümünde soru sorma işlevi taşıyan “mI/mU”nun başlıca Türkçe gramer kitaplarında ve ortaöğretim (9, 10, 11, 12. sınıf) ders kitaplarındaki adlandırılma, tanımlanma, işleniş biçimi ve kapsamının belirlenmesidir. Bu bağlamda, çalışma kapsamında Cumhuriyet’ten sonra kaleme alınmış başlıca Türkçe gramer kitapları ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun kararıyla kabul edilerek okullarda kullanılan 9, 10, 11, 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları incelenecek; soru ekinin bu kaynaklardaki işleniş biçimi, adlandırılması ve tanımlanması tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece belirtilen kaynaklarda soru ekinin tanımlanması, adlandırılması, işlevinin belirlenmesi ile ilgili sorun ve düzensizlikler tespit edilecek, sonrasında örnek cümlelerden hareketle bu ekin işlevinin ne olması gerektiği üzerine yorum ve öneriler ortaya konulacaktır.

1. Çalışmanın Kapsamı ve Örneklemi

Bu çalışma; aşağıda aktarılan Türkçenin grameri konulu başlıca kaynakların ve ortaöğretim (9, 10, 11, 12. sınıf) ders kitaplarının incelenmesini ve Türkçede soru işleviyle kullanılan “mI/mU” ekinin adlandırılması, tanımlanması ve işlevinin belirlenmesi noktasında bu kaynaklarda benimsenen yaklaşımların tespitini kapsar. Bahsedilen kaynaklarda soru eki konusunda görülen sorun ve düzensizliklerin tespit edilmesi ve bu ekin tanımlanması, adlandırılması ve işlevinin belirlenmesi noktasında görüş ve önerilerin ortaya konulması da çalışmanın kapsamı içerisinde yer alır. Çalışmanın örneklemi oluşturan başlıca kaynaklar aşağıda liste hâlinde verilmiştir.

1. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 9. Sınıf Ders Kitabı, Devlet Kitapları 1. Baskı, Özgün Matbaacılık, Ankara 2018.
2. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 10. Sınıf, Devlet Kitapları 1. Baskı, Özyurt Matbaacılık, Ankara 2018.
3. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 11. Sınıf, Devlet Kitapları 1. Baskı, Korza Yayıncılık, Ankara 2018.
4. Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı, 12. Sınıf, Devlet Kitapları 1. Baskı, Korza Yayıncılık, Ankara 2018.
5. Türk Dil Bilgisi. Jean Deny (Çev. A. Ulvi Elöve, Yay. Hazırlayan: A. Benzer), Kabcacı Yayınevi, İstanbul, 2012.
6. Türk Dil Bilgisi. Muharrem Ergin, Bayrak Basım-Yayımlar-Tanıtım, İstanbul, 2009.
7. Dilbilgisi. T. Nejat Gencan, Tek Ağaç Eylül Yayınları, Ankara, 2007.
8. Türk Dilbilgisi. Haydar Ediskun, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
9. Türkçe Dilbilgisi. M. Kaya Bilgegil, Salkımsöğüt Yayınevi, Konya, 2014.
10. Türkçe Dilbilgisi. Yüksel Göknel, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1974.
11. Türkçenin Grameri. Tahsin Banguoğlu, TDK Yayınları, Ankara, 2007.
12. Türkiye Türkçesi. Fuat Bozkurt, Kapı Yayınları, İstanbul, 2004.
13. Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Zeynep Korkmaz, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
14. Türkiye Türkçesi Dilbilgisi. Sadettin Özçelik ve Münir Erten, Diyarbakır, 2000.
15. Çağdaş Türk Dili. Süer Eker, Grafiker Yayınları, Ankara, 2003.

2. Soru Ekine Yönelik Yaklaşımlar

Soru ekinin ek olup olmadığı ve işlevinin ne olması gerektiği konusunda dilciler arasında bir birlik olmadığı görülmektedir. Soru ekinin işlevinin belirlenmesindeki farklılıklar, bu unsurun bazı dilcilerce doğrudan “ek” olarak kabul edilmesi ve dilcilerin diğer bir kısmı tarafından “edat” olarak tanımlanması, yani kategorik durumunun farklı ifade edilmesi, bu unsurla ilgili başlıca sorunları teşkil eder.

Bugün Türk gramerciliğinde başlıca sorun ve düzensizlikler arasında gösterilebilecek soru ekinin yapısı ve işleviyle ilgili iki başlık, bu çalışmanın temel konusunu teşkil eder. Söz konusu sorunun incelenmesi ve bir sonuca bağlanması maksadıyla ilk olarak başlıca Türkçe gramer kitaplarının bugüne dek soru ekine yönelik ortaya koydukları yaklaşımlar ele alınacak, ikinci aşamada Milli Eğitim Bakanlığının müfredatında yer alan Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında (9, 10, 11 ve 12. sınıf) bu ekin işleme biçimi üzerinde durulacaktır. Üçüncü aşamada örnek cümlelerden hareketle ekin işlevleri gözden geçirilecek ve ekin işlevinin ve niteliğinin ne olduğu hususunda bir sonuca varılmaya çalışılacaktır. Başlıca Türkçe gramer kitaplarında soru ekinin işlevi ve tanımlanmasıyla ilgili yaklaşımlar kısaca şöyle sıralanabilir:

Jean Deny'nin eserinde “mI/mU” ile ilgili iki ayrı noktada iki ayrı açıklama yer almaktadır. Deny, ilk açıklamasında “mI/mU” soru ekini “soru zarfı” olarak adlandırmış ve bu zarfın “uymaca (ekleme)” olduğunu bildirmiştir. Deny'e göre bu “zarf”, sorulan kelimeye katılır ve çoğunlukla ünlü uyumu kurallarına uyar (Deny, 2012, s. 267). Yazar, bu bölümde soru eki ile ilgili yer verdiği açıklamada bu ekin ya da kendi ifadesiyle zarfın isimlere ya da fiillere eklenmesiyle ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. İkinci açıklama ise “Kişili kiplerle beraber bulunan ‘mi, gibi, deyim’ edatlarının tuttuğu yer” başlığı altında verilmiştir. Bu kısımda “mI/mU”, edat olarak tanımlanmış, edatın ancak bütün fiil kiplerinden sonra gelebileceği, bazen de fiil gövdesi ile kişi eki veya yardımcı fiil arasına girebileceği ifade edilmiştir (Deny, 2012, s. 390). Burada gövde ile kastedilen, yapım ekleriyle genişletilmiş fiiller değil zaman ya da kip eki almış fiil şekilleridir.

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde, “mI/mU” ekini “soru eki” terimiyle ifade eder. Ergin, bu ekin edat menşeli olduğunu ve sonradan eklediğini vurgular (Ergin, 2009, s. 243). Yazar, soru eklerine hem “İsim İşletme Ekleri” hem de “Fiil Çekimi” başlıkları kapsamında değinir. Ergin'e göre bu ek, her türlü kelimenin soru şeklini yapan umumî bir ektir. Ergin'in eserinde bu ekin vazifesi şöyle ifade edilmiştir:

“Soru eki, isim bahsinde de gördüğünüz gibi her çeşit kelimenin soru şeklini yapan umumî bir işletme ekidir. İsim cinsinden bütün kelimeler, edatlar, fiiller soru şekline hep bu ek ile sokulurlar. Soru eki isimleri ve edatları daima fiillere bağlar, fiillerle münasebete geçirir. Fiillerin ise başlı başına, fiil çerçevesi içinde soru şeklini yapar.” (Ergin, 2009, s. 332).

T. Nejat Gencan *Dilbilgisi* adlı eserinde soru ekine birkaç farklı bölüm kapsamında değinir. Gencan, “Çekim Eklerinin Görevleri” başlıklı bölümde soru ekinden bahsetmemiş (Gencan, 2007, s. 93); “Soru ve Yanıt” başlıklı bölümde ise sadece soru anlamının nasıl oluşturulduğundan bahsetmiştir (Gencan, 2007, s. 122). Her iki bölümde de soru ekinin tanımı ya da işleviyle ilgili bir açıklamaya yer verilmemiştir. Eserde, soru ekiyle ilgili birkaç açıklamaya sadece “Soru” başlıklı bölümde yer verilmiştir. Bu bölümde soru ekiyle ilgili açıklamalar şöyledir:

“Soru eki ‘mi?’dir. Tümcede öğrenilmesi, açıklanması istenen ya da kuşkıyı toplayan öğeler soruya konu olur...” (Gencan, 2007, s. 417).

Eserde, soru ekinin kapsamıyla ilgili olarak *“Soru eki ‘mi?’ bütün sözcüklerden ve aldıkları eklerden ve takılardan sonra gelir.”* (Gencan, 2007, s. 418) ifadesine yer verilmiştir. Bu

açıklama soru ekinin işlevini tam olarak belirlemese de ekin hem isimlerden hem fiillerden sonra kullanılabildiğini ifade etmektedir.

H. Ediskun'un *Yeni Türk Dilbilgisi* başlıklı eserinde "mI/mU"dan edat olarak bahsedilir. Eserde, "Edatlar ve Yapıları" başlığı kapsamında "Mi Soru Edatı" başlığına yer verilmiştir (Ediskun, 1993, s. 292). Ediskun, bu bölümde "mI/mU"nun başlıca anlamsal işlevlerine değinerek soru, pekiştirme, rica, kesinlik gibi anlamlar kattığını ifade eder. Eserde, bu ekin fiil çekimi ya da isim çekimi için kullanılmasıyla ilgili herhangi bir tahsis yapılmamıştır.

M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde "mI/mU"yu edat olarak tanımlar. Yazar, "Anlamlarına Göre Cümle Çeşitleri" başlıklı bölümde soru ekiyle ilgili "*mi: Türkçeye has soru edatıdır. Arapçadaki istifham hemzesi ile 'hel' lafzının yerini tutar. Sonuna geldiği kelimeye, kendi anlamını katar.*" (Bilgegil, 2014, s. 61) şeklinde açıklama yapar. Eserde, bu ekin fiil ya da isim çekiminde kullanılması hususunda bir tahsis yapılmamış, ekin hem fiillerden hem isimlerden sonra kullanılabildiği örneklerle açıklanmıştır.

Yüksel Göknel'in *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde kelime türleri ve eklere yönelik farklı bir yaklaşım izlenmiştir. "mI/mU" eki eserde ilk olarak "Yönverenler" başlığı kapsamında ele alınıp "*soru sözcüğü*" olarak tanımlanmıştır (Göknel, 1974, s. 60). Eserde, soru eki ikinci kez "Ekli Fiiller" başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde, soru ekiyle ilgili şu açıklamaya yer verilmiştir:

"[mi] soru morfemi fiilleri soru yapmaya yarayan ve 'mi, mi, mü, mu' şekillerinde dört allomorfu olan bir ektir." (Göknel, 1974, s. 92)

Yazarın açıklamaları dikkate alındığında, bu ekin başlı başına bir sözcükten ziyade bir morfem (ek) olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Yine açıklamalardan hareketle bu ekin hem fiillere hem de isimlere gelebilen bir ek olarak değerlendirildiği söylenebilir.

T. Banguoğlu'nun *Türkçenin Grameri* adlı eserinde soru ekiyle ilgili geniş bir açıklama tespit edilememiştir. Eserde, "Eklerin Sınıflanması" (s. 82) ve "Adlarda Çekim" (s. 326) başlıklı bölümlerde soru ekine yer verilmediği görülmektedir. Banguoğlu, soru ekine yalnız "Olumsuz Fiiller ve Soru" başlığı kapsamında değinir. Yazar bu kısımda soru ekiyle ilgili şu açıklamalara yer verir:

"*Olup bitmesi bilinmeyen bir kılış veya oluşu gerçeklemek için çekimli fiile bir -mi eki getiririz. Bu da fiilin bütün kiplerine uygulanabileceğinden her fiilin bir soru çekimi (conjugaison interrogative) meydana gelir.*" (Banguoğlu, 2007, s. 454)

"*Aslında 'mi' (ET. mu) geniş kullanışı olan bir gerçekleştirme zarfı olup soru konusu olan kelimedenden sonra gelir ve 'sona yapışık' sayılır. Dilimizde 'de' zarfı gibi sesli uyumuna tabi olmuştur. Vurgusuzdur ve fiiller dışında genellikle ayrı yazılır...*" (Banguoğlu, 2007, s. 455)

Yazarın yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere bu ek, fiillere ve diğer kelime türlerine getirilebilir. Ancak ekin kategorik olarak tanımlanması hususuna bakıldığında, eserde bu ekin bir zarf olarak mı ek olarak mı değerlendirildiği kestirilememektedir.

Fuat Bozkurt, farklı bir yaklaşımla tertip ettiği *Türkiye Türkçesi* adlı eserinde "mI/mU"yu soru eki olarak adlandırır. Bozkurt ekin işleviyle ilgili şu açıklamalara yer verir:

"*Türkçede soru eki ünlü uyumuna uyar ve dört biçimde söylenir, yazılır. Genellikle bağımsız bir birim olarak algılanmaz... Oysa yazımda soru eki bağımsız birim olarak değerlendirilir. Ad ya da eylem olsun, hangi sözcükten sonra gelirse gelsin, ayrı yazılır: Ben mi geleceğim? Sen gelecek misin?*" (Bozkurt, 2004, s. 121).

Yazarın yukarıdaki açıklamaları doğrultusunda "mI/mU"nun ek olarak tanımlandığı anlaşılmaktadır. Bu ekin işlevinin ise isim ve fiillerden sonra gelerek soru anlamı katmak olduğu, yani ekin hem isimlere hem de fiillere eklenebilen bir çekim eki olarak tanımlandığı görülmektedir.

Sadettin Özçelik ve Münir Erten'in müşterek olarak kaleme aldıkları *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi* adlı eserde, soru ekiyle ilgili açıklamalara "İsim Çekim Ekleri" başlığı kapsamında yer alan "Soru Eki +mI" başlığı altında yer verilmiştir. Eserde soru ekiyle ilgili yer alan açıklamalar şu şekildedir:

"Eklendiği ismi soru şekliyle karşılar ve fiile bağlar. Eski Türkçedeki şekliyle edat olduğu hâlde daha sonradan ekleşmiştir. Soru eki, fiillere ve edatlara da gelebilmektedir. Bu bakımdan işlerlik sahası geniştir ve diğer çekim eklerinden farklıdır." (Özçelik ve Erten, 2000, s. 108).

Eserde soru eki, sadece isim çekim ekleri kapsamında verilmiş ve isim çekim eki olarak tanımlanmıştır. Fiil çekim ekleri içerisinde soru ekine yer verilmemiştir. Bununla birlikte yapılan açıklamada ekin fiil ve edatlara da gelebildiği, işlerlik sahasının diğer eklerle göre geniş olduğu belirtilmiştir.

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*'nde "mI/mU"yu "kullanımı kendine özgü bir işletme eki" olarak tanımlar (Korkmaz, 2003, s. 23). Korkmaz, "Adlarda Soru" başlıklı bölümde soru ekiyle ilgili şu bilgileri aktarır:

"Çekimli fiillerde ve öteki kelime türlerinde olduğu gibi, adlarda da soru mI/mU ekiyle karşılaşılır. Bu ek de adları soru yoluyla belirleyip fiillere bağlayan bir işletme ekidir. mI/mU soru eki, yalın durumdaki adlara gelebildiği gibi, iyelik ve çekim ekleri almış adlardan sonra da gelebilir ve addan ayrı yazılır."

Ekin, ad çekimi eklerinden sonra da gelebilmiş olması, edat kökenli olduğuna işaret sayılmaktadır." (Korkmaz, 2003, s. 329).

Korkmaz, soru ekinin fiillerle olan münasebetini ise şu şekilde izah eder:

"mI/mU soru eki, fiil kök ve gövdesini değil, fiil kök ve gövdesini şahıslara bağlayan kipleri şekillendirdiği için, fiilin bir çekim şekli durumundadır..." (Korkmaz, 2003, s. 575).

Korkmaz'ın yukarıdaki açıklamalarından anlaşıldığı üzere "mI/mU" soru anlamı oluşturma işleviyle kullanılan bir ektir. Yazardan alıntılanarak en son verilen açıklamada, aslında bu ekin tam olarak fiil kök ve gövdelerine değil, çekimli fiillere gelebildiği düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir.

S. Eker, eserinde "mI/mU"ya "Çekim Ekleri" kapsamında hem ad ve ad soyluların çekimi içerisinde hem eylemlerin çekimi içerisinde yer vermiştir. Yazar, bu kısımda yaptığı açıklamalarda "mI/mU"nun ek olduğunu vurgulamış, bu ekin isimlerden ve fiillerden sonra gelebildiğini belirtmiştir (Eker, 2003, s. 297-305). Buradan anlaşıldığı üzere "mI/mU", eserde hem isim çekim ekleri hem fiil çekim ekleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Yukarıda Türkiye Türkçesi üzerine kaleme alınan başlıca gramer kitapları incelenmiş, bu kaynakların "mI/mU"ya yönelik yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Ele alınan başlıca gramer kaynaklarının Türkçede soru eki olarak kullanılan "mI/mU"ya yönelik yaklaşımlarını daha net görebilmek adına kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

Ergin, Gencan, Göknel, Bozkurt, Korkmaz, Eker, Özçelik ve Erten; "mI/mU"yu soru eki olarak; Ediskun ve Bilgegil soru edatı olarak; Deny, önce soru zarfı sonra soru edatı olarak; Banguoğlu ise bir yerde soru eki bir yerde gerçekleştirme zarfı olarak tanımlar. Bununla birlikte ekin işlevi ve kategorisinin belirlenmesi noktasında da bir düzensizlik olduğu dikkati çekmektedir. Ergin, Gencan, Göknel, Banguoğlu, Bozkurt, Eker ve Bilgegil; bu ekin hem isimlere hem fiillere gelebilen umumî işletim eki/ortak morfem olduğunu ifade etmişlerdir. Özçelik ve Erten, "mI/mU"yu sadece isim çekim ekleri içerisinde ele almışlardır. Deny, ekin hangi türden kelimelere gelebildiğini belirtmemiş, sadece verdiği örneklerle çekimli fiillere gelebildiğini göstermiştir. Korkmaz ise bu eki "ad çekim eki" olarak tanımlamış, ekin fiil kök ve gövdelerini değil bunlara getirilen kipleri şekillendirdiğini vurgulamıştır.

Kaynaklardan yapılan alıntılar vasıtasıyla da görüldüğü üzere, incelenen kaynaklarda bu ekin tanımlanması ve kategorisinin belirlenmesi noktasında bir birlik bulunmamaktadır. “mI/mU”nun kendisinden önce gelen kelimelere bitişmemesinden dolayı bazı kaynaklarda edat olarak, bazı kaynaklarda ise tek başına bir anlam ifade etmemesinden dolayı ek olarak tanımlandığı görülmektedir. İşlev bakımından ise bu ekin hem fiillerle hem de isimlerle çekime girebilen bir çekim eki olduğu görüşünün çoğunlukta hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulunun kararıyla okullarda ders kitabı olarak kabul edilen Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında da soru ekine yönelik yaklaşımlar noktasında durum hemen hemen aynıdır. Bahsedilen ders kitaplarında “mI/mU”nun tanımı veya işlevleriyle ilgili detaylı açıklamalara ve tasniflere yer verilmemiş, sadece ekin kullanıldığı birkaç örnek üzerinden ekin işlevinin öğrencilere buldurulması amaçlanmıştır. 9, 10, 11 ve 12. sınıf Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında soru ekiyle ilgili tespit edilebilen açıklamalar aşağıda verilmiştir:

9. sınıf TDE ders kitabında çekim ekleriyle ilgili verilen bir örnek dâhilinde genel bir açıklama yapılmıştır:

“Çekim ekleri kelimelerin diğer kelimelerle bağ kurmasını, cümlede görev almasını sağlayan, hâlini, sayısını, zamanını, kişisini bildiren eklerdir.” (Yücel vd. 2018-a, s. 139)

10. sınıf TDE ders kitabında soru cümlesi ile ilgili açıklama ve örneklere sıkça yer verilmiş, fakat soru eki ya da edatının tanımı veya işleviyle ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Kitapta sadece bir noktada “mı” ekinden soru edatı olarak bahsedilmiş ve işlevinin tespiti öğrencilere bırakılmıştır:

“Metinde her beytin sonunda tekrarlanan “mıdır” soru edatı, metnin anlatımını nasıl etkilemiştir?” (Karaca vd. 2018-a, s. 120)

11. sınıf TDE ders kitabında “mI/mU”, soru eki olarak adlandırılmış, yazılış biçimiyle ilgili bir örnek verilmiştir:

“Soru ekinden sonra gelen ekler, bu ekten ayrı yazılır.” (Yücel vd. 2018-b, s. 232)

12. sınıf TDE ders kitabında soru eki veya edatının tanımı ya da işleviyle ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış, sadece soru işareti tanımlanırken “soru eki” terimi kullanılmıştır:

“Soru İşareti: Soru eki veya sözü içeren cümle veya sözlerin sonuna konur.” (Karaca vd. 2018-b, s. 214).

Yukarıdaki tespitler göz önünde bulundurulduğunda, bahsedilen ders kitaplarının soru ekiyle ilgili yer verdiği açıklamaların ve örneklerin yetersiz, aynı zamanda birbiriyale kıyaslandığında tutarsız olduğu, aralarında bir birlik bulunmadığı görülmektedir.

Mukayeseli olarak bir bütün halinde değerlendirildiğinde, başlıca Türkçe gramer kitaplarında ve Türk Dili ve Edebiyatı ders kitaplarında soru ekinin tanımlanması, adlandırılması ve işlevinin belirlenmesi noktasında bir birlik bulunmadığı; bu hususta yeterli sayıda örneğe ve detaylı açıklamaya yer verilmediği anlaşılmaktadır. Bu noktada “mI/mU”nun ek mi edat mı olduğunu kestirebilmek için tarihsel gelişim sürecine bakmak, temel işlevinin ne olduğunu anlamak içinse örnek cümlelerden hareket etmek yerinde bir yaklaşım olacaktır.

“mI/mU” soru eki ya da edatı, ilk olarak Eski Türkçe döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde de yine bugün olduğu gibi soru işleviyle kullanılmaktadır. A. von Gabain’in *Eski Türkçenin Grameri* adlı eserinde, bu ek ile ilgili açıklamalar şöyledir:

“Çok yaygın olan soru edatı, sorulan şeyin arkasına gelen mu’dur:

Açıg bolur mu? (acı olur mu/acı verir mi?), ikinti ajunta ok mu taginür azu bo ajunta yma mu taginmeki bar? (ikinci varlık dünyasında mı ulaşılır yahut bu varlık dünyasında mı ulaşılır? ...)” (Gabain, 2007, s. 106)

Eski Türkçe döneminin dışında bu ek, bugün çeşitli coğrafyalarda konuşma ve yazı dili olarak kullanılan pek çok çağdaş Türk lehçesinde de “mA/mI” şekliyle ve soru anlamı oluşturma işleviyle kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar bu ekin arkaik şeklinin “bA/bI” olduğunu ileri sürerler ve bu eki “soru bağlacı” olarak tanımlarlar (Serebrennikov ve Gadjieva, 2011, s. 211). Bahsedilen ekin Türk lehçelerinden bazılarındaki kullanım örnekleri şu şekildedir:

“Tat. > “Akşa bar me? (Para var mı?); Özb. > “Sağ misan? (İyi misin?); Kazak. > “Öyde misin? (Evde misin?); Karak. > “Kız ba ul ma? (Kız mı oğlan mı?); Hak. > “Mini hada aparbinçazar ba? (Beni yanınızda götürmez misiniz?)” (Serebrennikov ve Gadjieva, 2011, s. 211).

Görülüyor ki Türk dilinin bilinen en eski dönemlerinden bugüne ekin arkaik şekli, soru işlevli bir çekim edatı olarak ortaya çıkmış, sonraki dönemlerde teşekkül eden Türk lehçelerinde de soru işleviyle kullanılmaya devam etmiştir. Bu ekin Cumhuriyet’ten sonraki kaynakların bir kısmında edat, bir kısmında ise ek olarak tanımlanmasının nedeni, bu kaynakların tarihî kaynaklardan etkilenmiş olmasıdır. Ancak bugün birçok önde gelen dil bilimci, “mI/mU”nun başlangıçta edat veya zarf olarak ortaya çıktığını, sonradan ekleştiğini ifade etmektedir (Banguoğlu, 2007, s. 455; Korkmaz, 2003, s. 329; Ergin, 2009, s. 243; Deny, 2012, s. 267). O halde ekin arkaik durumundan çok bugünkü hâlini esas almak gerekir. Bugünkü şartlar içerisinde bakıldığında pek çok dil bilimci, tarihî dönemlerde edat olarak tanımlansa da, “mI/mU”nun bugün ekleştiğini kabul eder. Öyleyse öncelikle ikiliği önlemek adına “mI/mU”yu ek olarak tanımlamak yerinde bir yaklaşım olacaktır. Zira edat olarak kabul edilse de ünlem edatları, bağlama edatları ya da çekim edatları içerisine dâhil edilip edilemeyeceği yeni bir soru işaretini beraberinde getirecektir.

“mI/mU” eki ile ilgili varlığını kabul edebileceğimiz ikinci sorun, bu ekin işlevinin belirlenmesiyle ilgilidir. Ekin temel işlevi elbette sözcüklerden sonra gelerek soru anlamı oluşturmaktır. Burada sorulması gereken soru ise bu ekin hangi sözcüklerden sonra gelebildiğidir. Diğer bir ifadeyle “mI/mU” eki, çekim eki olarak kabul edilecekse hangi çekim ekleri kategorisinde yer almalıdır? Ekin işlevini daha net görebilmek ve kategorisini daha iyi belirleyebilmek adına bu noktada örneklerden hareket etmek yararlı olacaktır. Soru ekinin kullanıldığı birkaç örnek cümle aşağıda sıralanmıştır.

Örnek cümleler:

Yarın bize mi gelecekler?	Kardeşim eve mi gitmiş?
Sabah erkenden gelen annen miydi?	Yeni aldığın kitap güzel mi?
Pazardan elma mı aldın?	Dün size teyzen mi geldi?
Sen de bizimle gidecek misin?	Haftaya pikniğe ben de gelsem mi?
Yarınki partiye geliyor musun?	Bu yemeği illaki sevmeli miyim?
Gelsem mi gelmesem mi?	Önümüzdeki ay pikniğe gidelim mi?
Ben sana gelme mi dedim?	

Yukarıdaki cümlelerde, soru eki kategori bakımından birbirinden farklı sözcüklere getirilmiştir. Örneklerde soru ekinin hem isim ve isim soylu sözcüklere hem de çekimli fiillere getirildiği görülmektedir. İncelemeye tabi tutulan kaynakların pek çoğunda ve güncel dil bilgisi öğretim kaynaklarında bu ek, hem isim çekim eki hem fiil çekim eki başlıkları altında verilmiş, yukarıda verilenlere benzer örnekler sıralanmıştır. Ancak kanaatimizce burada gözden kaçırılan bir nokta vardır. Örnek cümlelerde de görüleceği üzere, soru eki isim ve isim soylulara doğrudan getirilebilmekteyken fiiller kategorisinde sadece çekimli fiillere ya da fiilimsiler ile yapım eklerini alarak isimleşmiş sözcüklere getirilebilmektedir. Çekimli olmayan, kök ya da gövde hâlinde bulunan bir fiil soru ekini alamamaktadır. Daha açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, soru eki herhangi bir çekim eki almamış “gel-, yaz-, okun- götür-, bildir-” gibi kök ya

da gövde hâlinde bunulan fiillere getirilememektedir. Bu ekin bir fiilden sonra getirilebilmesi için mutlaka fiilin zaman ya da kip eklerinden biriyle çekimlenmiş olması, yani çekimli fiil durumunda olması gerekmektedir. Örneğin “Ben sana oku mu dedim? Sana bu haberi merkeze ilet mi denildi?” cümlelerinde, soru eki herhangi bir ek almamış fiillerden sonra gelmiş gibi görünse de aslında bu cümlelerde geçen fiiller emir kipiyle çekimlenmiş durumdadır.

Bu noktada dikkate alınması gereken ikinci bir husus da birleşik çekimli fiillerdir. Birleşik çekimli fiillerde, iki zaman ekinin ya da tasarlama ekinin peş peşe getirilmesi gerektiği durumlarda bu eklerin arasına cevheri fiil ya da ek fiil diye adlandırılan i- fiilinin getirilmesi gerekmektedir. Örneğin “gelmişse, gelecekmış, geliyordu, gelmeliydi” çekimli fiillerini ele alalım. Gel- fiil kökünden sonra ilk olarak gelen zaman ya da tasarlama eklerinden sonra ikinci bir zaman ya da tasarlama eki getirilmek istendiğinde, bu iki ekin arasına bir ek fiil getirilme zorunluluğu doğmaktadır. Bu durum, zaman ve tasarlama eklerinin fiilleri durağan (statik) bir yapıya soktuğunun göstergesidir. Şu hâlde yukarıdaki örnekler vasıtasıyla da görüleceği üzere, zaman ekleri ve tasarlama/kip eklerini alan fiiller statik bir yapıya dönüşmektedirler.

Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışma kapsamında, Cumhuriyet’ten sonra kaleme alınan başlıca Türkçe gramer kitapları ve ortaöğretim (9, 10, 11, 12. sınıf) Türk Dili ve Edebiyatı ders kitapları incelenmiş; Türkçede soru işleviyle kullanılan “mI/mU” ekinin adlandırılması, tanımlanması ve işlevinin belirlenmesi noktasında bu kaynaklarda benimsenen yaklaşımlar tespit edilmiştir. Yapılan incelemenin sonucunda elde edilen tespitler şu şekilde özetlenebilir:

1. “mI/mU” ekinin kaynakların bir kısmında “soru edatı/zarfı”, bir kısmında “soru eki” olarak adlandırıldığı görülmüştür. Adlandırmada ortaya çıkan bu ikiliğin temel nedeni, ekin edat menşeli olması, sonradan ekleşmesi ve ekin arkaik şeklinin bugünkü kaynakları etkilemesi olmalıdır.

2. Bahsedilen kaynakların birkaç tanesi dışında, kaynakların birçoğunda bu ekin hem fiil çekim eki hem isim çekim eki olarak tanımlandığı tespit edilmiştir. Ekin kullanımına ve örnek cümlelere bakıldığında ise durumun gerçekte böyle olmadığı anlaşılmaktadır.

İsimler ve isim soylu sözcükler soru ekini doğrudan alabilirken fiillerin bu eki alabilmeleri için şekil ve zaman eklerinden birini almaları gerektiği anlaşılmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, bir fiilin soru ekini alabilmesi için öncelikle zaman ekleri ya da kip (tasarlama) eklerinden birini (emir çekimi de dâhil) almış olması gerekmektedir. Getirilen bu ekler ise fiillerin durumunda bir değişikliğe neden olurlar. Fiiller zaman eklerini ya da kip (tasarlama) eklerini aldıklarında, yani çekimli hâle girdiklerinde durağan (statik) bir yapıya bürünürler. Diğer bir ifadeyle tıpkı fiilimsilerde olduğu gibi fiil olmayı bırakırlar, durağan bir yapı kazanırlar. Zaman eklerinin köken olarak büyük oranda fiilden isim yapan fiilimsilerden teşekkül etmesi ise bu durumun bir delili sayılabilir. Şu hâlde soru eki “mI/mU”yu hem isim hem fiil çekim ekleri kapsamında ele alarak umumî bir ek olarak tanımlamak yerine sadece isim çekim ekleri çatısı altında değerlendirmek daha uygun olacaktır.

Kaynaklar

- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2014). *Türkçe dilbilgisi*. Konya: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Bozkurt, F. (2004). *Türkiye Türkçesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Deny, J. (2012). *Türk dil bilgisi* (A. Ulvi Elöve, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ediskun, H. (1993). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş Türk dili* (2. Basım). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Ergin, M. (2009). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım-Yayım-Tanıtım.
- Gabain, A. (2007). *Eski Türkçenin grameri* (M. Akalın, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayınları.
- Göknel, Y. (1974). *Türkçe dilbilgisi*. İzmir: Hür Efe Matbaası.
- Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi grameri (şekil bilgisi)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı 9. sınıf ders kitabı, devlet kitapları. 1. Baskı. Ankara: Özgün Matbaacılık, 2018.
- Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı, 10. sınıf, devlet kitapları. 1. Baskı. Ankara: Özyurt Matbaacılık, 2018.
- Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı, 11. sınıf, devlet kitapları. 1. Baskı. Ankara: Korza Yayıncılık, 2018.
- Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı ders kitabı, 12. sınıf, devlet kitapları. 1. Baskı. Ankara: Korza Yayıncılık, 2018.
- Özçelik, S. ve Erten, M. (2000). *Türkiye Türkçesi dilbilgisi*. Diyarbakır.
- Serebrennikov, B.A. ve Gadjieva, N.Z. (2011). *Türk yazı dillerinin karşılaştırmalı tarihî grameri* (T. Hacıyev ve M. Öner, Çev.). Ankara: TDK Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

Ek: Kısaltmalar

Çev. : Çeviri

Hak. : Hakas Türkçesi

Kazak. : Kazak Türkçesi

Karak. : Karakalpak Türkçesi

Özb. : Özbek Türkçesi

Tat. : Tatar Türkçesi

TDE : Türk Dili ve Edebiyatı

vd. : Ve diğerleri